

JONO MEKO POEZIJOS FILOTOPIJA (RINKINYS „SEMENIŠKIŲ IDILĖS“)

RAMŪNAS ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *Jonas Mekas, filotopija, epistemologija, meilė, pažinimas, horizontas, būtis, mąstymas.*
Key words: *Jonas Mekas, philotopy, epistemology, love, knowledge, horizon, being, mind.*

Šio straipsnio tikslas – analizuoti Jono Meko poezijos rinkinio „Semeniškių idilės“ filotopiją. Pagrindinis dėmesys telkiamas į kalbančiojo santykį su pažinimu ir meile, buvimą šiapus ir anapus erdvinio ir mąstymo horizonto, individo būties ir intuicijos vienovę. Analizės metodologinis pagrindas – filotopijos idėja, originaliai suformuluota ir išplėta Arvydo Šliogerio veikaluose. Filotopijos esmė – jos priešinimas beveik visai filosofijos tradicijai bei šiuolaikiniams, fenomenologiniams, bandymams filosofuoti. Pats A. Šliogeris knygoje „Būtis ir pasaulis“ yra teigęs, kad filologinis jo idėjų taikymas analizuojant poetinius tekstus yra iš anksto pasmerktas ir bevaisis. Vis dėlto mums rūpi įrodyti, kad J. Meko poetiniai išgyvenimai turi daug bendra su filotopija ir gali būti paaiškinti jos terminais bei atskleisti naujų prasmų ir perspektyvų daugiašakėje poeto kūrybos tyrimų sistemoje. Viena iš filotopinės būties pasaulyje sąlygų, pasak A. Šliogerio, yra pirmenybės teikimas ne pažinimui, o meilei tam, kas apčiuopiama, nemistiška, netranscendentalu, šiapus: „Svarbiausia filotopijos mintis yra labai paprasta: mes privalome suvokti, kad spoksančiai ryjantis mirtingojo sąlytis su daiktu nėra vienintelis, kad galimas kitas, nemokslinis, netranscenduojuojantis sąlytis, kuriame daiktas atsiveria kaip **šis**, kaip būties fenomenas“ (Šliogeris, 2006, 453). Įsitvirtinus vietovėje šiapus, išnyksta tradicinė filosofinė mąstymo ir būties priešprieša: „Ko siekia filotopai? To paties, ko siekė Parmenidas: mąstymo ir būties vienybės“ (Šliogeris, 2006, 464). Pasak tradicinių filosofijos istorikų, įveikti šią opoziciją pavykę tik kai kuriems senovės Graikijos filosofams. Filotopinė J. Meko tekstų analizė atskleidžia, kad filotopija kaip meilė vietai (tariamai siauresniaja „filotopijos“ termino reikšme) yra tik supaprastintas ir mažiau klausimų keliantis A. Šliogerio įtvirtintos sudėtingos „filotopijos“ sąvokos variantas. Šiame tyrime nesitenkinama poetinės erdvės analize, o pasitelkiamas „filotopijos“ terminas kaip ištisos mąstymo ir būties sistemos centras.

Išsamiausiai J. Meko „Semeniškių idilės“ yra aptarę recenzentai Antanas Vaičiulaitis (pasivadinęs Augustino Raginio slapyvardžiu) ir Sigitas Geda. A. Vaičiulaitis recenzijoje itin pabrėžė J. Meko idilių tikrovėškumą ir artimus ryšius su realistine lietuvių proza: „Semeniškių idilės“ yra išaugusios iš dviejų mūsų rašytojų, kurie itin giliai buvo išsakiniję mūsų kasdieninėje tikrovėje, būtent – iš Kristijono Donelaičio ir Žemaitės. Paties Jono Meko pasisakymu, šie du mūsų klasikai buvo jo mėgstamiausi autoriai ir jų pavaizduotas pasaulis

nesiliovė jį žavėjęs“ (Raginis, 1955, 62). S. Geda idiles aptaria plačiau nei A. Vaičiulaitis, vėlgi pabrėždamas sąsajas su K. Donelaičiu, idilių proziškumą, kaimo darbų rituališkumą. Ir A. Vaičiulaitis, ir S. Geda yra pastebėję J. Meko idilių subjekto polinkį į daiktiškumą (S. Geda retoriškai klausia: „Ką reiškia vadinamasis grynas santykis su realybe arba poeto deklaruojamas ne protas, ne išmintis, ne klausimas, o malonė?“ (Geda, 1989), bet atsakymo nepateikia). Bandytas atskleisti aptariamo rinkinio lyrinio subjekto filotopinį santykį su vieta lietuvių literatūrologijoje yra pirmasis.

EPISTEMOLOGIJOS ĮVEIKA

Viena vertus, J. Mekas, būdamas avangardistas, yra neįspraudžiamas į jokią poezijos tradiciją, todėl itin unikalus. Kita vertus, poezijos rinkinys „Semeniškių idilės“, kaip patvirtina ir A. Vaičiulaitis, ir S. Geda, aiškiai siejasi su K. Donelaičio poemos „Metai“ kontekstu: kalbėjimas konstruojamas chronologine tvarka – abu kūrėjai pradeda nuo realistinių pavasario vaizdų ir baigia poemą bei idilių rinkinį tikroviškais žiemos potyriais: „Ir kai nuo krūmų, geltonuojančių auksiniais žirginiais, // atklys pirmieji alksnio dūdų švilpčiojimai, // minkštas daužymas peilio kriaunomis – // a, jau tikrai negrįš žiema – jau tikrai pavasaris!“ (Mekas, 1997, 20) ir „sustoję stovi pakelėję beržai – kaip vienišas, // skubėdamas, pračiuožia vieškeliu vežimas, // kaip girgžda sniegas“ (Mekas, 1997, 68). Vis dėlto J. Mekas nuo K. Donelaičio labiausiai skiriasi tuo, kad vienas pirmųjų Vakarų ir lietuvių literatūroje neapsimeta žinąs – jis nekvestionuoja aprašomų buities darbų, Semeniškių žmonių gyvenimo prasmės. Gyvenimas jam vertingas pats savaime, nes autentiškas, pasakojamas dokumentiškai ir vertas meilės.

J. Meko eilėraščių tikslas nėra išsakyti tai, kas sužinota – svarbiau tai, kas išgyventa: „Ir kiekvienas daiktas, garsas, veidas atgyja mano vaikystės // akiraty, kaip deginanti kirmėlė, ir šliaužia, amžinai // graužianti, amžinai kankinanti pirmoji atmintis“ (Mekas, 1997, 16). „Semeniškių idilių“ laikas dvejopas – atrodytų, kad pasakojama apie tai, kas vyko praeityje, J. Meko vaikystėje, tačiau aišku, kad lyriniam subjektui ši praeitis yra labiau dabartis nei Niujorko ar Kasselio aplinka: „Pirmąsias idiles parašiau Kassely, Vokietijoje, 1947-tais metais. Per daug širdį graužė. Ėjau Kasselio laukais, bet mačiau tik Semeniškių laukus“ (Mekas, 1997, 9). J. Meko strofose skleidžiasi žmogaus atmintis, kuri yra išminties šaltinis – tai, kas išgyventa vaikystėje, tampa viso tolimesnio buvimo sąlyga ir pamatinio saugumo jausmo pagrindu. J. Mekas nuolat pabrėžia, kad jis Amerikoje taip ir nesuaugo, Niujorke gyvena taip, lyg būtų Semeniškėse: „O mes gi, abudu su broliu, du ūkininkai, du mieste uždaryti ūkininkai, du ūkininkai pačiame New Yorke vidury – užsidarinėję langus po kambarį šokinėjam ir basom kojom džiaugiamės, laukus prisimindami – su basų kojų ilgesiu“ (Mekas, 1997, 11). Ši atmintis yra gilesnis žinojimas nei paprastas pažinimas, nes pagrįsta atvirumu pasauliui ir patirčiai pozicija – vėliau gyvenime žmonės paprastai labiau nutolsta nuo tikrovės, praranda nuoširdumą, įsitvirtina realybėje, kuri iš tiesų yra mažiau reali nei vaikystės tikrovė.

J. Meko eilėraščių lyrinis subjektas myli Semeniškius iš minties, o ne patiria jausmą iš meilės. Būtent todėl kalbančiamajam nereikia dirbtinai sukelti savo jausmų, išgyventi nostalgijos ar melancholijos – šiuos potyrius atstoja detalūs vaizdai. Jis kartais ilgisi savo vaikystės

žmonių, tačiau ilgesį „įžemina“ vaizdų konkretumas: „Prisimenu gerai tetą Kastunę. Ji atėdavo // kas vasarą palaukėmis, iš užu šilo, // padėti grėbti, ar rišt rugių, ar vežti šieno. // Ta pačia mėlyna sukni, ir marga, // gelėta skarele – ir atveždavo // saldinių (spalvotais ir išrašytais popierėliais) // ir saują riešutų“ (Mekas, 1997, 35).

J. Meko „Semeniškių idilėse“ skleidžiasi reliatyvus iracionalumas, kurio neįmanoma įveikti bandant jį racionalizuoti. Kalbantysis nesistengia paaiškinti, kodėl jis taip glaudžiai susijęs su Semeniškais – visa tai yra iracionali duotybė: „Su pirmu besidaužančių į stiklą mūsų būzgimu, // tyliu kojų čėzesiu aplinkui lopšį, // pabunda mumyse garsai, nuostabioji muzika, // lydinti ligi kapų tylos“ (Mekas, 1997, 37). Žmogus pats negali pasirinkti vietos gimti. Lyrinis subjektas neklausia, kokia yra Semeniškių vietos prasmė – ji savaiminė.

Idilių kalbantysis aiškiai jaučia vietos ribas – peizažą įrėmina horizontas, užuodžiami kvapai, atsklidę iš tolumos, bei garsai: „Pirmadieniais, dar iš gilios nakties, // dar nepradėjus mėlynuoti lango klėtkoms, // girdėdavome, kaip keliais, // kaip bėgančiais pro šalį vieškeliais // pradėdavo dardėti į turgų ūkininkų ratai“ (Mekas, 1997, 43). Toliausia nuo Semeniškių vietovė, kurioje atsiduria J. Meko eilėraščių lyrinis subjektas – tai miestelio turgus. Ribos leidžia jaustis saugiam: „Tačiau ir pačioje tyloje, pačioje naktį // nenutils griežlių šaukimas dobilų laukuos, // ir tolimas kurklių ūkimas“ (Mekas, 1997, 51).

Atmintis stengiasi ne paaiškinti, o – lyg dokumentiniame kine – tik fiksuoti. Dabartis ir konkreti Semeniškių vieta egzistuoja nepriklausomai nuo jokių priežasčių. Todėl subjektas nemato prasmės jų ieškoti. Čia nėra jokios ideologijos, nes vyrauja ne faktai, o daiktiskumas: „Bet aš norėjau rašyti tik apie Semeniškius. Be poezijos, daiktiskai. Aš galvojau apie daiktiską, dokumentinę poeziją. Tai ir rašiau taip“ (Mekas, 1997, 9). Ideologiją, kaip ir religiją, J. Mekas traktuoja kaip žmogaus gyvenimo rėmus, kurie atima buvimo unikalumą ir autentiškumą: „Visos ideologijos tave įrėmina. Tas pat ir su religijom“ (Mekas, 2012).

Savo intencionalumu, nukreiptumu į daiktus J. Meko lyrinis subjektas artimas Martini Heideggeriui – pasak abiejų, žmogaus gyvenimą iš esmės lemia ne socialiniai santykiai, filosofavimas, o gyvas santykis su daiktais – turbūt todėl „Semeniškių idilių“ kalbantysis taip pabrėžia kiekvieną smulkų buities detalę: „Moterys jau greit nuims daržus. Sunkios lapų krūvos // gulės tarp lysvių. Ir mėšlamėžiai, // įbridę lig gurnų į šiltą tvarto mėšlą, // įmes paskutines šakes, ir tada, žiūrėdami į raustančias // krūmokšnių galvas, // pilnas rudeninio purpuro – eis šaltom ir juostančiom vagom“ (Mekas, 1997, 58).

J. Meko „Semeniškių idilių“ lyrinis subjektas gyvena šiame pasaulyje, tačiau jo sąmonė nėra kasdienybės pažymėta, todėl kalbantysis nejaučia pasikartojimų kančios – jo visai neerzina kiekvienais metais besikartojantys darbai, tie patys žmonės: „Senas yra lietaus šniokštimas krūmų šakomis, // tetervinų dundėjimas vasaros raudonume, // senas yra mūsų šis kalbėjimas“ (Mekas, 1997, 17). Kiekviena diena subjektui yra nepakartojama ir nauja, nerutinė, tačiau amžina: „Ir kai ir mes išeisim, // kiti sėdės ant mėlynų palaukės akmenų, // šienau užžėlusias lankas ir ars atokaines; // ir kai, iš darbo grįžę, sės užu stalų – // kalbės kiekvienas stalias, molinis ašotis, // kiekvienas sienos rąstas“ (Mekas, 1997, 17–18). J. Mekas, rašydamas „Semeniškių idilės“, tarsi atgailauja už pasaulį, kuris pražudė jo gimtąjį vienkienį, sumiesčiojė, žmonės virto šiurkščiais ir netašytais: „Galbūt, kad Semeniškiai, kuriuos aš pažinau, kuriuose aš augau, kuriuos aš dainavau – yra jau mirę. Semeniškiai yra nebe tie, žmonės yra nebe tie“ (Mekas, 1997, 10). Civilizuotam ir technikos persisotinusiam skaitytojui,

nepradusiam sąžinės, „Semeniškių idilės“ yra priekaištas už neišgelbėtą pasaulį, kurio vertę liudija J. Meko idilių subjektas. Eilėraščių kalbantysis aiškiai ir autentiškai supranta visas prarastas galimybes. Kita vertus, to, kas atmintyje, prarasti neįmanoma. „Semeniškių idilių“ prasmė – neleisti sau ir skaitytojui pamiršti. J. Meko kūrinių subjektas kreipiasi į skaitytoją, bet ne į žmoniją. Antruoju atveju jo priekaištas būtų retorinis, deklaratyvus, pompastiškas. Pats idilių žanras, kaip literatūrinė duotis, įpareigoja kalbėti intymiai: „Kur tu, šviesiaplauke Emilija, // kur tąsyk, mūsų vaikystės šiltu kelio smėliu, // mes bėgdavome su mažyčiais knygų ryšulėliais, // sustodami pasižiūrėti žemuogių, pasirinkdami // spalvotų kelio akmenėlių“ (Mekas, 1997, 47).

Kalbančiam visiškai aišku, kad tiesos yra tuo daugiau, kuo mažiau apie ją kalbama – J. Meko subjektui visai nerūpi absoliučiosios tiesos. Yra tik jo kentėjimas. Grožis yra pati didžiausia „Semeniškių idilių“ kalbančiojo tiesa. Apie grožį nekalbama, jo nereikia konstatuoti, nes jis sklaidžiasi pats, per pojūčius: „Rankos kvepia dar medumi ir dobilu, // ir rūbuose – žolių lapeliai ir vakaro vėsa. // Kaip tilsta... Kaip kelias rūkas...“ (Mekas, 1997, 50). J. Meko eilėraščiuose lyrinis subjektas žiūri į pasaulio veidrodį, tačiau pats atsisako ką nors atspindėti. Jis susipažįsta su pasauliu, tačiau jo nepažįsta. Turbūt nė vienas žmogus nepajėgus prisiminti savo pirmųjų vaikystės išgyvenimų. Šie ir yra tai, su kuo susipažinta, bet ne pažinta.

Taigi analizuojamo idilių rinkinio subjektui svarbus ne racionalusis pažinimas, o meilės vietai, kylanti iš santykio su daiktais. Poezijos šaltinis – vietos prarastis.

ĮSITVIRTINIMAS ŠIAPUS

Aptariamas J. Meko idilių rinkinys – tai mirtingojo žodžiai, kuriais autorius atsisako savo nemirtingumo iliuzijos. Semeniškiai pergyvens patį poetą – nemirtinga tik vieta, o ne subjektas: „jie prisimins plačias, geltonas smėlio žvyruobes // ir vėjuje banguojančius rugių laukus, // mūsų moterų liūdnas dainas linų palaukėse“ (Mekas, 1997, 18). Atmintis įgalina ne išsaugoti save, o pratęsti vietą. J. Mekas interviu tvirtina, kad žvelgia tik pirmyn, ne į praeitį: „Ne, aš nenoriu išlikti čia, aš noriu eiti į priekį. Man būti dabar reiškia eiti į priekį“ (Mekas, 2012). „Semeniškių idilių“ vienkiemis paradoksaliai yra ir praeitis, kuri mirtinga, ir neribota ateitis. Ta praeitis, jos įvaizdinimas visada bus vertingesnis už aktualią dabartį, išeis už jos ribų toli į ateitį.

Poetas krypsta į savo erdvę – neidealizuotą, nepažiną, šiapus vietą. Semeniškiai, skirtingai nei dažno kito lietuvių poeto gimtinė, yra ne idealioji, o realioji vieta, kurią J. Mekas paradoksaliai vadina sapnu: „Tai šituos Semeniškius aš nešuos su savimi, dar vis sapnuotojas, ir rūpinuos, ar bėra ten Marčiaus seserys, ar Kraupas, su krūva murzinų, išblyškusių vaikų (...) Nedidelis pasaulis, bet kurio betgi nemainyčiau, rodos, dabar į nieką – dabar, kai jo jau neturiu“ (Mekas, 1997, 10–11). Aprašymu šios vietos išsemti neįmanoma.

Subjektui svetimos pastangos išgyventi tapsmą, įveikiant ribas. Neišeinama už gimtinės erdvės tam, kad būtų užkariautas pasaulis arba jame būtų pralaimėta ir grįžtama per Triumfo arką arba kaip „sūnui palaidūnui“. Kalbantysis tapo savimi jau Semeniškiuose, nieko daugiau pasauliui, esančiam už Semeniškių, įrodinėti nėra prasmės. Jam svarbiau būti „šioje vietoje“: „Su miesčionim išėjau... Su tais, iš kurių rankų, iš kurių manierų juokdavau – iš visų

daiktų, kurių jie siekė, ir iš jų pinigų, ir iš jų darbų, tarnybų – kas visa tai, kas visa tai prieš saują žemės?“ (Mekas, 1997, 11).

Subjektui aišku, kad pats didžiausias racionalumas yra tas, kuris suvokia savo ribotumą. „Semeniškių idilių“ kalbantysis žino, kad protas yra bejėgis išsakyti tą trauką vietai ir daiktų mistiką, kurią jaučia. J. Meko eilėraščių lyrinis subjektas siekia būti pirmiau ne protingas, o išmintingas. J. Meko idilių žmogui svarbiau yra maštyti ir žinoti, negu pasakyti ir pažinti. Subjektas siekia ne perteikti visą pasaulio sandarą pagal savo mikrouniversumą – vaikystės vietą, o tik žinoti, kad ši erdvė yra jo, nes joje – artimieji ir daiktai: „Tai mano broliai, kurie liūdnei dainuoja rudens laukų akiraty, tai mano seserys, tai mano broliai taip liūdnei dainuoja“ (Mekas, 1997, 12).

J. Meko eilėraščių lyrinis subjektas įsikūręs su daiktais toli nuo triukšmo ir šurmulio. Tuo kalbantysis nešiuolaikiškas, net (lietuvių literatūros kontekste) antiavangardinis, nes siekia ne progreso, miesto gyvenimo, dinamikos, o tylos ir tyliai skambančių garsų: „Ir tylą tampa skambanti, tokia skaudulinga, taip pilna // ilgesio, ir nerimo, ir skausmo – pilna praieities, pilna // vaikystės, ir motinos“ (Mekas, 1997, 16).

Dar toliau J. Mekas yra nuo lietuviškojo realizmo (skirtingai nei tvirtina aptariamo poezijos rinkinio recenzentai), kuris dažniausiai psichologinis. Subjektas nekelia nei vertybinių, nei emocinių klausimų, jis tiesiog patiria. Semeniškiai ir gyvenimas juose vertingas savaime, be prasmės klausimų. J. Meko kalbantysis panaikina visus prasmės klausimus, saurdydamas reikšmei rasti reikalingas opozicijas: nėra priešpriešos tarp jausmų ir proto, subjekto ir daiktų, objektų. Subtili J. Meko poezijos prasmė – balansavimas ant beprasmybės ribos.

J. Meko „Semeniškių idilės“ rodo subjekto gebėjimą tamsoje pamatyti šviesą – absoliučią galimybę, kuriai nebūdingas joks faktiškumas. Kai XX amžiaus 6-ajame dešimtmetyje sovietinėje Lietuvoje buvo kuriami eilėraščiai apie *kolchozų* pasiekimus, tuo pat metu J. Mekas „Semeniškių idilės“ rašė apie darbus, kurie yra ne rezultatai, o ritualai. Ir buvo tokie visada: „Jau greit nubals, sušils išartos dirvos, // ribuliuojančioj skaidroj įdulks dangaus skliautai – // ir tiktai sunkūs, dideli laukų vežimai // su baltais grūdų maišais stovės palaukėmis, // ir tik sėjėjai, užsikabinę ant krūtinų // pilnas sėtuves – žingsnius laukuose“ (Mekas, 1997, 27).

Subjekto vieta – ne vien žmogiška. „Semeniškių idilių“ kalbantysis beveik nemini savęs. Visas dėmesys nukreiptas į aplinką, gamtą. Kiti žmonės irgi yra tik iš dalies žmogiški, nes kuria pasakų veikėjų, o ne realių asmenų įspūdį: „...teta Kastunė atsisveikindama pabučius // ir vėl išeis – palaukėmis, per skynimus, // pranyks tarp krūmų, ligi kitos vasaros“ (Mekas, 1997, 36).

J. Mekas rinkinyje „Semeniškių idilės“ rodo tą vietą, kuri yra pakankama pati savaime, nėra poreikio išeiti už jos ribų, galima pamiršti apie save, pakanka išžiūrėti.

MAŠTYMAS, LYGUS BŪČIAI

J. Meko „Semeniškių idilių“ lyriniam subjektui nėra sąlygiškų ir tariamų dalykų – universalijų ir abstrakcijų. Tokia jo nuostata sutampa ir su tariamu „antiintelektualumu“ – ne viename interviu paklaustas apie abstrakčias sąvokas, poetas išsisuka konkrečiu atsakymu, susiedamas savo mintį su gamtos vaizdu, medžiu. J. Mekas kalba apie abstrakčią laisvės

sąvoką labai konkrečiai: „Laisvės momentas yra kažkur giliai. Elementų lentelė sukurta jau prieš man gimstant, bet, būdamas ta medžio viršūnėlė ir naudodamas tuos elementus, galiu augt truputį aukščiau. Čia svarbus Carl Gustav Jung. Yra visa atmintis, bet ji auga, kaip ir medis: plečiasi minties ir kultūros paveldas. Tai – labai normalu ir natūralu“ (Mekas, 2012).

„Semeniškių idilių“ lyrinis subjektas neapmąsto sudėtingų klausimų. Visas jo sudėtingumas – paprastume. Todėl, kaip reta, gebama derinti veiksmą ir kontempliaciją. Ir vėl sugriaunama Vakarų filosofijos ir literatūros kelis tūkstantmečius gvildenta veiksmo ir minties opozicija, kurios, regis, neįmanoma išspręsti: „Einame lėtai, sustodami ir nesukbėdami, // išžiūrėdami stoguosna, // šyptelėdami, ir pora žodžių // išsprūsta pro kvepėjimą ir vakarą“ (Mekas, 1997, 52). Subjektas nėra likęs be minčių. Jis jaučia atsakomybę už savo vietą, kurioje mąsto ir yra. Jei nebūtų Semeniškių, nebūtų ir jo. Vieta tampa ne tik gyvenimo priežastimi, bet ir abipuse sąlyga – jei nebūtų jo, nebūtų ir tokių Semeniškių, kokie jie yra knygoje: „Ir aš, mažiausias iš jų, lenkiuos prieš juos, lenkiuos prieš Semeniškius. Nors žodžiu, savo prasta, nedidele savo knyga priminti juos, pagerbti juos norėdamas, kad niekadoms jau jų nepamirščiau. Nes jie man yra kaip šventieji“ (Mekas, 1997, 12).

Taip pat lyrinis subjektas nepaklūsta kūniškajam impresionizmui. Gamta nekuria jo sieloje išgyvenimų. Ilgus šimtmečius puoselėtas Vakarų literatūros principas, pagal kurį gamtoje svarbiausias yra žmogus, sugriaunamas. Dėmesys atgėžiamas nuo savistabos į aplinką, kitus žmones: „Tai jus šiandien, // vos liesdamas prisiminimų rankomis // – ar ilgesiu? – įsižiūrėjęs į vis tolstantį, // vis bėgantį nesugražinamų dienų akiratį, // matau, mano vaikystės moterys!“ (Mekas, 1997, 40). J. Meko eilėraščių kalbančiojo predikatai galėtų būti įtampa, žmogiškumas, žiūra į daiktą. Nors žvilgsnis ramus, tariamai objektyvus, nešališkas, vis dėlto jaučiamas subjekto mažumas, nedidingumas. Ne veltui J. Mekas sukūrė idilės, o ne odes. Kita vertus, eilėraščių kalbančiojo mintis yra didi, nes silpna, netradicinė, negrindžiama tuo, kas visiems aišku ir nereikalauja įrodymų.

Subjektas lygus skaitytojui. Aiškėja, kad subjektui sunkiau būti, nei išsakyti būti. Atsiminimai plaukia tarytum savaime, bet apčiuopiamas nerimas, intymumo trapumas.

J. Mekui svarbesnis ne žmogaus ir Dievo, o žmogaus ir daikto santykis. Subjektas nesiekia anapusinių patirčių, Absoliuto buvimo įrodymas yra konkrečių daiktų egzistavimas. Poezija kyla iš sąlyčio su daikto mažumu. Konkretybėje būnama tik būnant vienišam, nesiekiant savęs suprasti. Eilėraščių kalbantysis visada yra lemtingo pasirinkimo būsenos. Dažniausias iš jų – tarp melodramos ir tylos, atveriančios galimybę. J. Mekas modifikuoja idilės žanrą, nekalbėdamas romantiškai ir perdėtai jausmingai. Pakanka paprastų kreipinių į seniai matytus žmones: „Kur jūs dabar, mano draugai senieji, // žmonės, su kuriais kartu suaugau, // kaip su krūmokšniais, su laukais, su kalvų žvyruobėm“ (Mekas, 1997, 60).

J. Meko „Semeniškių idilių“ subjektas yra matantis ir patiriantis santykį su forma, o ne ieškantis formulės savo patirčiai užrašyti. Formos matymas kalbančiam yra sunkus, nostalgikas, liūdnas. Iš to gimsta „Semeniškių idilių“ žodžiai ir vaizdiniai.

„Semeniškių idilės“ yra filosofinė lyrika, filosofiją suvokiant kaip filotopiją: erdvi, aiški, saikinga ir paradoksaliai įtemptai rami. J. Mekas lietuvių poezijos tradicijoje žymi ypatingą kūrėjo tipą, kuris, pasak A. Šliogerio, artimas senovės graikų filosofo buvimo pasaulyje būdai.

Aprašoma J. Meko poezijos rinkinio lyrinio subjekto, labai artimo poetui, mąstymo ir būties vienovė formuojasi iš sunkios meilės vietai. Semeniškių išnykimas yra tragiška ir kartu ramiai neišvengiama šios vietos naujo buvimo pradžia: poeto atmintyje, skaitytojo sąmonėje, vaizduotėje ir visos tautos kolektyvinėje atmintyje apie lietuvių buvimo, meilės, mąstymo būdą iki naikinančio miesto ir civilizacijos įsiveržimo. „Semeniškių idilių“ subjekto mąstymas netrikdo būties, nes nesiremia religija, idealizmu, mitiniu pasaulio matymu. Vyrauja jautimas, kuris yra pati tikriausia žmogaus prigimties dovana.

IŠVADOS

Jono Meko poezijos rinkinio „Semeniškių idilės“ vietos ir subjekto santykis yra filotopinis. Eilėraščių kalbantysis atsisako racionaliai ir logiškai aiškinti savo prierašumą Semeniškiams – fiksuojamas prigimtinis žmogaus ir gimtosios vietos ryšys. Su ja susipažinta, bet ji niekada nebus pažinta. Idilių subjektas patiria meilę Semeniškiams iš minties, o ne jausmą iš meilės. Pagrindiniai gimtosios vietos filotopiniai atributai – buities daiktai, gamta ir artimi žmonės. J. Mekas myli ne tik ir net ne tiek žmones, kiek nežmogiškąją tikrovės pusę – laukus, miškus ir kitą gamtą. Subjektas supranta, kad Semeniškiai yra laikina vieta, todėl poetinio kalbėjimo prasmė – užfiksuoti, lyg dokumentinio kino kadruose išsaugoti tai, kas nyksta.

Lyrinio subjekto Semeniškiai – savaime pakankama vieta, iš kurios nereikia veržtis, siekiant užkariauti likusį pasaulį. Net rašydamas apie gimtąją vietą, Vokietijoje J. Mekas nesijaučia turįs kovoti. Svarbiau paklusti grožiui, kuris suvokiamas kaip aukščiausia tiesa. Ir A. Šliogeris veikale „Būtis ir pasaulis“ tvirtina, kad tikrojo kūrėjo archetipas – valstietis, beriantis grūdus į žemę ir leidžiantis viskam augti. J. Mekas ne valdo Semeniškį, o leidžia jiems skleistis. Būdamas šiapus horizonto, lyrinis subjektas įsikuria toli nuo šurmulio, technologijų ir kitų modernybės naujovių.

J. Meko lyrinis subjektas nemažsto abstrakcijomis. Kalbėjimo konkretumas kuria atsakomybę už vietą, kurioje esama. Subjektui gamta yra ne jausmų, impresijų šaltinis, o savaime vertinga patirtis. Tarp kalbančiojo ir gamtos kuriamas ne projekcinis, o refleksijai artimesnis santykis. Pastarajai užrašyti nereikalingos išankstinės formulės, subjektas pasiduoda spontaniškiems vaizdiniams, kuriuos atmintis atkuria, palikus gimtuosius Semeniškį. Šios restauracijos pagrindas – jutiminė, kolektyvinė reikšmė turinti lietuvių kaimiečio atmintis.

J. Meko „Semeniškių idilės“ yra bene pirmasis ir originaliausias dokumentinės poezijos paminklas, skirtas išsaugoti atsiminimą apie gimtąją vietą – Semeniškių vienkiemį.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Geda S. (1989). Iš Semeniškių ir iš Amerikos. <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/449-m/4471-augustinas-raginis-semeniskiu-idiles-jonas-mekas-1955.html> (žiūrėta 2012 07 14).
- Mekas J. (1997). Semeniškių idilės. Vilnius: Baltos lankos.
- Raginis A. (1955). Semeniškių idilės. <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/449-m/4471-augustinas-raginis-semeniskiu-idiles-jonas-mekas-1955.html> (žiūrėta 2012 07 14).
- Šliogeris A. (2006). Būtis ir pasaulis. Vilnius: Margi raštai.

Ramūnas Čičelis

A PHILOTOPIY OF JONAS MEKAS' POETRY ("THE IDYLLS OF SEMENIŠKIAI")

Summary

The article examines a philotopy in Jonas Mekas' poetry collection „The Idylls of Semeniškiai“. The main attention is paid to analysis of the epistemological changes of poetry narrator, being in Semeniškiai and not trying to overstep the horizon of place, the unity of mind and being. The narrator has detailed knowledge about Semeniškiai but does not know anything about it. Love is superior than knowledge. Semeniškiai is the place which is totally enough for the narrator, he does not want to fight against the world. The collection of poetry is Jonas Mekas' monument to his birthplace. The article concludes that the relation between the narrator and place, called Semeniškiai, is philotopical.